

Душан Јончић, др Гојко Маловић, Саша Илић, Нада Петровић, Водич кроз збирке, Архив Србије и Црне Горе, Београд 2007, (193)

После *Водича кроз фондове Краљевине Југославије* (2000), Архив Србије и Црне Горе септембра 2007. објавио је другу књигу у серији публикација општих информативних средстава, *Водич кроз збирке*. Реч је о 58 збирки архивске грађе настале од половине 19. до половине 20. века, претежно за време Краљевине Југославије, док свега неколико збирки садржи грађу из друге половине 20. века (Миодраг Зечевић, Живан Васиљевић; Милутин С. Морача, Никола Љубичић). Ствараоци збирки су углавном истакнуте личности – око 40 државника, политичара, универзитетских професора, културних и јавних радника (Милан Стојадиновић, Јован Јовановић Пижон, Хинко Кризман, Сава Косановић, Станислав Краков, Никола Пашић, Геца Кон, Драгољуб Јовановић, Љубомир Давидовић, Илија Пржић, Витомир Кораћ Вељко Влаховић, Моша Пијаде, Кирило Савић, Радован Зоговић, Панајот Пљакучић и др.). Остало су збирке разних установа, организација, покрета, партијских органа и докумената прикупљених у наменским акцијама (Мемоарска грађа, Збирка штампе радничког и комунистичког покрета, Синдикалне и друге радничке организације, Револуционарни раднички покрет – збирка откупа и поклона, Напредни студентски покрет, „Револуционарни синдикати“, Политички осуђеници у казнионама, Југословени присталице НОБ у иностранству, Југословенски добровољци у шпанском грађанском рату, Управа казниона, Политичке странке у Краљевини Југославији, Дешеше ЦК КПЈ Комунистичкој интернационали, Документи ЦК, ПК и нижих органа КПЈ и СКОЈ).

Као посебне целине треба поменути Збирку плаката, састављену од плаката издвојених из грађе фондова и збирки Архива и подељену у шест целина – Јован Јовановић Пижон, Централни пресбиро, Државна комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача, Централно веће Савеза синдиката Југославије, Министарство просвете Владе ФНРЈ, ЦК СКЈ; Збирку фотографија, састављену од опште збирке фотографија које су издвајане из фондова и збирки Архива и подељене у 25 фотографских целина са 48.029 фотографија и збирке поклона и откупа фотографија која је подељена у пет фотографских целина са 501 фотографијом (у оба случаја ради се о фотографијама јавних личности или догађаја значајних за историју Југославије); Збирку микрофилмова састављену од 72 микрофилмских фонда, од чега је 59 фондова настало снимањем архивске и друге грађе у архивским установама и земљи и иностранству ради допуне фондова (Међународни војни суд у Нирнбергу, Америчко посланство у Београду, Збирка Стјепана Радића, Збирка кнеза Павла Карађорђевића итд.), а 13 микрофилмских фондова настало је снимањем грађе у самом Архиву ради заштите (Министарство унутрашњих послова Краљевине Југославије, Привредни савет ФНРЈ, Збирка Милан Стојадиновић, Масонске ложе у Југославији итд.); и Збирку репродукованих докумената, која садржи фото и ксерокс копије важнијих докумената из историје комунистичког и радничког покрета који се чувају у архивама у СССР-у (грађа Архива Министарства иностраних дела СССР и Централног партијског архива института марксизма-лењинизма при ЦК

КПСС – Комунистичка интернационала, Комунистичка омладинска интернационала, Сељачка интернационала итд.), Бугарској, Чехословачкој, Немачкој и градовима бивше СФРЈ (Загребу, Љубљани, Бијељини и Београду – Архив ЦК СКЈ и Архив Војноисторијског института), а прикупљени су после Другог светског рата током посебних истраживања у земљи и иностранству спроведених ради попуњавања празнина у архивској грађи за историју Комунистичке партије и југословенског радничког покрета.

На почетку књиге дате су на српском и енглеском језику *Уводне напомене* (5–8), у којима је Нада Петровић, један од аутора и уредник *Водича*, концизно изнела циљ објављивања и основне податке о карактеру и садржају *Водича*. Затим, аутори дају основне податке о појединим збиркама, представљајући их по редном броју сигнатуре. За сваку збирку дати су следећи подаци: сигнатура, граничне године ствараоца збирке, граничне године архивске грађе збирке, количина архивске грађе (у дужним метрима и броју фасцикли), начин сређености архивске грађе (углавном архивистички обрађена) и информативно средство (инвентар, попис докумената или регеста, ређе аналитички инвентар, картотека и регистри). Када су у питању личности, што је најчешћи случај, дата је и кратка, сажета биографија ствараоца, написана на основу литературе и досијеа збирке. Уложен је и истраживачки напор да се пронађену и представе фотографије личности стваралаца збирки, што је скоро у потпуности успело – недостају само две фотографије, Милана Јаковљевића и др Ђуре Поповића. У осталим случајевима, дат је кратак историјат органа или установе ствараоца збирке, као и мотив, начин и ток настанка збирке (издвајање из архивских фондова, прикупљање, откуп, поклон и др.). На крају, аутори су на основу увида у саму архивску грађу, дали основне информације о њеном садржају: врста докумената који се у њој налазе (архивска документа, записници, извештаји, материјали, прогласи, писма, лична документа, дневничке и друге белешке, сећања, изјаве, говори, брошуре, новински исечци, итд.), садржај и тематика, период на који се односе, језик којим су писани, да ли су оригинали или преписи и друго. Ради делимичне илустрације садржаја архивске грађе, из појединих збирки су објављени факсимили петнаестак докумената, а из Збирке фотографија осам фотографија, из различитих периода и различите садржине.

Већ у уводним белешкама наглашено је да број збирки у Архиву Србије и Црне Горе није коначан. Оправдано је изражено очекивање да ће број збирки временом расти и да ће бивши политичари, јавни и културни радници своју заоставштину предати Архиву, који прикупља разноврсну грађу од држави која је, са различитим именом и географским простирањем, постојала од 1918. до 2006. године. Поред тога, и количина грађе у појединим збиркама, пре свега збирци плаката и збирци фотографија, временом ће се увећавати, како издвајањем из других архивских фондова и збирки, тако и прибављањем откупом и поклонима. Тиме ће се увећавати наведене збирке и наставити прикупљање ове врсте историјских извора, започето још по оснивању Државног архива ФНРЈ 50-их година 20. века. Нарастањем количине одређене карактеристичне грађе пронађене у различитим архивским фондovima и збиркама (географских карата, брошура, пропагандног материјала, печата, значака итд.), у плану је и оснивање посебних збирки: збирке карата, ликовне збирке и збирке *Varia*. Стално се увећава и Збирка микрофилмова, како микрофилмовањем грађе из фондова и збирки у самом Архиву ради заштите, тако и прикупљањем микрофилмоване грађе из архивских и других установа у земљи и иностранству ради допуне архивске грађе која постоји у Архиву Србије и Црне Горе.

Водич кроз збирке, како је замишљен и остварен, представља користан приручник за све истраживаче архивске грађе Архива Србије и Црне Горе. У њему је дат целовит преглед збирки које се налазе у Архиву, а у оквиру тога и основне информације о њиховом настанку и садржају, што може да буде од користи како почетницима за упућивање и олакшавање истраживања одређене теме, тако и старијим истраживачима за употпуњавање и ширење истраживачких простора и домета. Треба рећи и да је хвале вредан труд аутора *Водича* већ уочен од стране стручне јавности и награђен престижном годишњом наградом Ђурђа И. Јелинића за 2007. годину из области архивистике и историје коју додељује Задужбина Ђурђа, Данице и Јованке Јелинић.

(Драгомир Боцић)

Пробуђени архиви Архивистички часописи у Србији

Архивистичка мисао у Србији имала је у прошлости успоне и падове. Успон те мисли највише се огледао у издавању часописа *Архивски преглед* од стране Архива Србије и часописа *Архивист* од стране Савеза архивских радника Југославије, у којем су значајну (једно време и водећу) улогу имали архивисти из Србије. Међутим, 1990-их година та мисао се, услед ратних околности, распада Југославије, изолације Србије од света, економских прилика и других недаћа, полако гасила. *Архивист* је престао да излази 1989, а последњи број *Архивског прегледа* изашао је 2003. за 1998/99 годину. Недостатак архивистичке периодике у Србији покушало је да надокнади Друштво архивских радника Војводине, али је успело да изда само два броја часописа *Архивски анали* за 1992. и 1993. годину.

Архивистички часопис треба да садржи чланке првенствено из теорије, историје и праксе архивистичког пословања; историје институција, организација и друштава; биографске податке о породицама и личностима које су оставиле вредне архивске документе; објављене архивске документе; савремена достигнућа архивистичког и регистратурног пословања. Томе треба додати све делатности без којих архивистика данас не може да постоји као струка која се, поред осталог, бави прикупљањем, заштитом, обрадом и ширењем информација, а то су нове информационе технологије, нови електронски принципи стварања архивске грађе и њене обраде и претраживања, међународни стандарди, нове технологије конзервације, реставрације, микрофилмовања и дигитализације архивске грађе и нова техничка и архитектонска достигнућа у вези са адекватним смештајем грађе и организовањем архивистичког пословања. Не треба занемарити ни нова поимања односа са сродним делатностима као што су библиотекарство и музеологија, које се у условима аутоматске обраде података јаче прожимају са архивистиком него раније.

Новим изазовима савременог пословања приближио се донекле Архив Србије и Црне Горе који је 2000. године почео да издаје часопис *Архив*. У оквиру рубрика: Архивистика, Историографија, Документа, Галерија, Из рада Архива, Архивистички скупови и Прикази настоје се предочити нова стремљења у архивистици и осветлити историјски догађаји. Потврда о вредности часописа *Архив* добијена је од Центра за евалуацију и образовање у науци који је ангажован од Министарства науке. Према листи часописа из области историје, археологије, етнологије и историје уметности за 2007. годину часопис се нашао на 23. месту, а уједно и на првом месту часописа који објављују архивисти. Због те чињенице треба се и убудуће трудити да се тај ниво квалитета одржи и по могућности побољша, јер ће на тај начин омогућити да задржи опцију представљања свог пуног садржаја на интернету преко сајта Народне библиотеке Србије.

Архивистичкој теорији у Србији недостаје активнији рад Друштва архивских радника Србије у организовању стручних архивистичких скупова и издавања централног архивистичког часописа. Надамо се да ће се и то у скорије време превазићи настојањима Архива Србије, као матичног архива у Србији, као и Друштва архивских радника и Србије. До многих иностраних теоријских и практичних искустава може се доћи и индивидуално путем интернета. Додуше, за то треба имати ентузи-

јазма, знати стране језике, укључити се у међународне пројекте, организовати архивска саветовања и друга стручна окупљања архивиста. На тај начин квалитетан архивистички часопис може излазити у било ком граду у Србији.

Поједини архивистички, односно историјско-архивистички часописи регионалних архива одржали су континуитет излажења без обзира на проблеме у којим се Србија нашла. Часописи: *Гласник Историјског архива Ваљево*, *Изворник Међуопштинског историјског архива Чачак* и *Историјска баштина* Историјског архива Ужице излазе континуирано, не претендујући да постану водећи часописи у својој бранши него настоје да презентују локалну историју територије на којој делују и архивистичку проблематику са којом се сусрећу у раду.

Гласник / Историјски архив Ваљево. – 40 (2006). У оквиру рубрика: Чланци, Прилози, Грађа, Из рада архива, Критике и прикази и Библиографије доноси чланке из историје Ваљевског округа 19. и 20. века, радове о заштити архивске и регистратурске грађе предузећа која су у процесу приватизације и ревизији архивске грађе, темама о којима тек треба шире писати и говорити у архивистичким круговима. Посебну вредност представља запостављена али изузетно корисна библиографска делатност историографских издања о ваљевском крају.

Изворник : грађа Међуопштинског историјског архива Чачак. – 22 (2006). Уредништво часописа определило се да објављује, коментарише и сачува од заборава и пропадања вредну архивску грађу чачанског краја из 19. и 20. века.

Историјска баштина : часопис за историографију и архивистику. – Ужице: Историјски архив. – 16 (2007). Садржај часописа разврстан је у групе: Чланци, Из архивских фондова, Архивистика, Прикази, Библиографије, Из летописа Архива. Значајно је то што се уредништво и овог часописа, поред објављивања чланака и докумената из историје ужичког краја, определило за објављивање стручних радова о савременим архивистичким проблемима као што су заштита и преузимање архивске грађе у условима приватизације и стечаја друштвених предузећа и проблемима са којима се сусрећу истраживачи приликом генеалošких истраживања. Таква концепција подстиче на размишљања да би се архивисти могли заложити да организацијом свога рада, заједно са црквеним и месним институцијама, податке за таква истраживања учине доступнијим и једноставнијим.

Посебан феномен представљају историјско-архивистички часописи који су настали у последњих десетак година. Без обзира на материјалне потешкоће српског друштва осетила се културна потреба у виду издавања локалних архивистичко-историјских часописа у многим градовима Србије, који осим садржајне имају и графичку вредност.

Ex Panonnia. – Subotica : Istorijски arhiv. – 9/10 (2006). У оквиру рубрика: Истраживања, Грађа и Прикази, часопис осветљава живот Срба и Мађара на подручју Суботице поткрепљујући га оригиналним фотографијама.

Наша прошлост : зборник радова. – Краљево : Народни музеј : Историјски архив. – 7 (2006). У овом заједничком периодичном издању институција које се баве заштитом културне баштине краљевачког подручја у оквиру рубрика: Расправе и чланци и Осврти и прикази објављују се чланци о историји и материјалним културним добрима овог подручја од средњег века до данас. Часопис се штампа на квалитетном папиру, а илустрован је беспрекорним фотографијама, цртежима и факсимилима. Уређен је по најновијим стандардима јер чланци садрже УДК број, апстракт и кључне речи.

Баштаник : годишњак Историјског архива у Неготину. – 7 (2004). Поред историјских радова о неготинском крају, објављују се оригинални историјски извори и стручни радови из архивистике. Надајмо се да ће овај часопис постићи континуитет излагања.

Расински анали. – Крушевац : Историјски архив. – 5 (2007). Чланци у часопису нису груписани у посебне рубрике. У њему се могу прочитати радови из историје крушевачког краја од средњег века до модерног времена, стручни чланци из архивистике, оригинални архивски документи и радови из савремене оралне историје. Чланци садрже апстракт и кључне речи.

Пешчаник : часопис за историографију, архивистику и хуманитарне науке. – Ниш : Историјски архив града Ниша. – 4 (2006). Сваки број часописа посвећен је првенствено значајној историјској теми, односно догађају или личности. Овај број је посвећен 80-годишњици пробоја Солунског фронта и ослобађања Ниша. За следећи број најављена је тема обележавања 90-годишњице Топличког устанка, о Доситеју Обрадовићу и нишком аеродрому. Остале рубрике су: Време и закони, Култура и образовање кроз историју и време, Знаменити Срби, Архивска грађа – сведок времена. Програмска шема је веома интересантна и оригинална, па иако овај број не садржи стручне радове из архивистике, часопис је добар, богато и аутентично опремљен илустрацијама, библиографски обрађен УДК бројевима, сажетцима, кључним речима и резимеима на енглеском језику.

Корени : часопис за историографију и архивистику. – Јагодина : Историјски архив. – 4 (2006). Садржај часописа је подељен на рубрике: Историографија, Архивистика, Извори, Прикази и Летопис. Поред историјских тема обрађена је актуелна тема о магичним књигама на територији за коју је надлежан јагодински архив, објављена вредна архивска грађа и дат годишњи извештај о раду Архива. Часопис је солидно библиографски обрађен.

Архивско наслеђе : часопис за архивистику и историографију. – Зајечар : Историјски архив. – 4 (2006). Рубрике које су помало неспретно формулисане: Из архивске грађе, Из архивских фондова и збирки, Заштита архивске грађе ван архива, Из архивске библиотеке и Прикази показују да је часопис првенствено историографски (у рубрици Из архивске грађе налазе се историјски радови), па онда историографско-архивистички (у рубрици Из архивских фондова и збирки дати су радови из историје локалних институција и предузећа, као и објављени архивски документи). Стручни архивистички проблеми обухваћени су рубриком Заштита архивске грађе ван архива. Ту су објављени радови о значајним темама и проблемима са којима су се архивисти сусретали и данас се сусрећу, јер још није законски регулисана надлежност архива над партијском грађом и покретним културним добрима као што је архивска грађа. Рубрике у часопису се из броја у број мењају и прилагођавају темама приспелих радова. Чланци садрже апстракте, кључне речи и сажетке на енглеском језику.

Споменица Историјског архива „Срем“. – Сремска Митровица. – 3 (2004). И у овом часопису, као и у претходним, објављују се првенствено историјски радови у оквиру рубрика Чланци и расправе и Прилози и грађа. У рубрици Архивистика објављен је истраживачки рад о архивској грађи о Срему која се налази у Архиву Војводине. Часопис је савремено информативно уређен јер садржи УДК бројеве, кључне речи, апстракте и сажетке на енглеском језику.

Шумадијски анали : часопис за историографију, архивистику и хуманистичке науке. – Крагујевац : Историјски архив Шумадије. – 2 (2005). Теме часописа су разноврсне и разноврстане у рубрике: Археологија, Историографија, Архивистика, Историја уметности, Генеалогичка, Грађа, Из рада установа, Прикази, белешке, библиографије. Стручним радом из архивистике указује се на проблеме прикупљања, обраде и заштите архитектонске грађе која због историјске и увек актуелне практичне вредности завређује посебну заштиту, вредновање и обраду о чему би код нас требало више размишљати. Чланци су употпуњени апстрактима, кључним речима и резимеима на српском и енглеском језику.

Годишњак Историјског архива града Новог Сада. – 2 (2006). Архивистика је у овом часопису на првом месту, па онда Историографија и Прикази и преводи. Међутим, радови из архивистичке теорије и праксе налазе се у рубрици Прикази и преводи. Ту су, између осталог, дати приказ и објашњење начина електронског вођења архивске књиге и превод чланка из немачког часописа *Der Archivar* о савременим могућностима рационализације пословања архива у раду са корисницима. Чланци садрже апстракте, кључне речи и резимее на немачком језику.

Мада неки од ових часописа имају мана у погледу веће наклоности ка историји, редовности излагања, непостојања структурираног садржаја, унапред одређене програмске шеме и других ситнијих недостатака као што је непостојање апстраката, кључних речи и резимеа на страном језику, њихово излагање представља непроцењив допринос за развој не само локалне историје него и за развој историје и архивистичке теорије у Србији уопште.

(Сузана Срдновић)

Др Момчило Митровић, Српска национална част пред законом 1945. године, Институт за новију историју Србије, Београд 2007 (579).

Временска дистанца која постоји у односу на догађаје у првим годинама после Другог светског рата може указати на могућности постизања објективних и научно утемељених закључака. Међутим, актуелност теме која се ни до данас није изгубила, различита тумачења догађаја и личности послератног времена, контроверзе које се јављају и проблеми доступности изворне грађе, захтевају посебан опрез у покушајима реконструкције овог периода и тражењу одговора на постављена питања. Допринос објективној слици о стварним дешавањима на тлу Србије непосредно после окончања ратних сукоба, или у њиховој завршној фази, свакако представља и књига др Момчила Митровића, *Српска национална част пред законом 1945. године*, у којој аутор обрађује деликатну тему домаће историографије – рад судова части на територији Србије.

У првом делу књиге, подељеном на пет поглавља (*Судови части у Србији 1945. године, Рад судских већа у Београду, Судови части у Војводини, Судови части у институцијама, Написи у листу Политика о судовима части*), аутор анализира рад судова части у окрузима Србије, Београду и Војводини, као и њихову активност унутар појединих институција, уз приказ писања дневног листа *Политика* о исходима ових суђења. Други део књиге – *Документа* ставља читаоцима на увид драгоцену изворну грађу која приказује рад судова части у шабачком округу.

У складу са укупним преображајем друштва и система, народни судови које су установиле нове комунистичке власти заменили су предратне судове, и у овој области по моделу и примеру Совјетског Савеза. У мрежи судова посебно место заузели су тзв. судови части. На удару тих судова, специфичних „и по имену и по својим компетенцијама“ како наводи М. Митровић, нашли су се сви они који су према оцени нових власти својим деловањем током рата укаљали српску националну част. Ширину схватања потенцијалне сарадње са окупатором показује и чињеница да се под злочиним против српске части подразумевало свако дело које је штетило или је могло штетити угледу и части српског народа. Овој мери подвргавани су сви сегменти друштва на тлу Србије, у првом реду грађанство. За све облике пропаганде, учешћа у јавном животу или културним, привредним и другим организацијама који су могли бити означени као подршка окупационим властима, постојала је могућност да буду санкционисани од стране ових судова. Анализирајући сам појам части и чињеницу да су пресуде изрицане у име „српског народа“ аутор додатно истиче до које мере су пресуде суда части погађале интегритет осуђених лица.

Судови части су били одраз стања у коме су се налазили и новоформирани органи власти. У њиховом саставу налазили су се студенти, земљорадници, радници и тек понеки правник, док су утицај и учешће партијских организација били неизбежни. Пред судове су извођени грађани, занатлије, трговци и сељаци, а пресуде су често обједињавале материјално, физичко и морално кажњавање. Ипак, у погледу броја лица осуђених пред судовима части аутор је оправдано опрезан и процењује да тај број не прелази 1000 пресуда.

На територији Београда (*Рад судских већа у Београду*), пред суд части извођени су официри војске Краљевине Југославије, лица осумњичена за привредну сарадњу са окупатором (случајеви изрицања колективних пресуда), лица која су сарађивала са Недићевим режимом или су била део његовог апарата. Пресуде су се доносиле због културне и научне сарадње са непријатељем, али и због одржавања пријатељских односа са њим (оптужба је могла погодити и појединце који су виђени да пију ликер са немачким војником). Јавни говори, величање Недићевог режима, негативни ставови о партизанском покрету – такође су могли бити повод за извођење пред суд части. Да нико није изузет показују и судски поступци који су се водили против познатих личности попут песника Симе Пандуровића или глумице Жанке Стокић, као јавности најпознатији пример. Ипак, како аутор примећује, број осуђених био је знатно мањи од броја оних који су позвани пред суд, а један број процеса је обустављен.

Судове у Војводини (*Судови части у Војводини*), поред санкционисања престапа у складу са радом судова у Србији, карактерише и принцип постизања националне равнотеже, како у подизању оптужница тако и у доношењу пресуда.

Раду ових судова биле су подвргнуте и институције (*Судови части у институцијама*). Универзитет у Београду и Народно позориште били су предмет активности овог суда. Поред примарне функције, радом ових органа постизало се и кадровско *чишћење* ових институција. Усвајајући различите критеријуме сарадње, који су носили казне од опомене до избацивања са посла, нове власти су од Универзитета стварале ослонац будућег система. Запослени у Народном позоришту били су подвргнути суду части оформљеном на Великој антифашистичкој скупштини народног ослобођења Србије, али и суду части Народноослободилачког фронта.

Посебно поглавље (*Написи у листу Политика о судовима части*), посвећено је медијском праћењу ових процеса, у чему је *Политика* била најдоследнија. Јавност рада ових судова обезбеђена је редовним објављивањем чланака који су детаљно преносили ток и исходе ових поступака.

У другом делу књиге аутор је објавио 31 изворни докуменат омогућавајући увид у начин и методе рада ових судова, природу оптужби и судске пресуде. На тај начин пред читаоцима се отворило време драматичних и брзих промена и личне несигурности, где је снага речи мењала животе појединаца, а идеологије из корена трансформисала српско и југословенско друштво.

Књига Момчила Митровића *Српска национална част пред законом 1945. године*, богато изворно документована, представља важан допринос у осветљавању једног сложеног времена, као и у разумевању промена и носилаца коренитог преображаја српске и југословенске стварности.

(Весна Ђикановић)

ДВА ЗБОРНИКА РАДОВА ИНСТИТУТА ЗА НОВИЈУ ИСТОРИЈУ СРБИЈЕ

Писати историју Југославије: Виђење српског фактора, Београд 2007, (429)

Срби и Југославија, Држава, друштво, политика, Београд 2007, (397)

Последњих година сарадници Института за новију историју Србије (ИНИС) своје радове из пројеката које финансира Министарство науке Републике Србије, осим у монографијама и часописима посвећеним историји 20. века, објављују и у посебним тематским зборницима.

У библиотеци Зборници радова током 2007. појавио се зборник *Писати историју Југославије: Виђење српског фактора*, који је уредио др Миле Бјелајац, научни саветник ИНИС-а. Зборник је резултат рада сарадника Института на пројекту *Српски фактор и распад Југославије (узроци и последице)*. Радове су објавили скоро сви сарадници Института, припадници старије али и најмлађе генерације истраживача.

Др Марија Обрадовић бавила се темом „Распад Југославије и структурална друштвена дезинтеграције источне Европе у процесу транзиције након 1989. године“, док је др Миле Бјелајац забележио своја размишљања о искушењима историографије о Југославији и противречностима историјског развоја југословенске државе. Дуго година истражујући проблематику Срба у Хрватској између два светска рата, мр Софија Божић свом раду дала је наслов „Срби у Хрватској, хегемонисти или потлачени? Случај осјечких Срба 1918–1924“. О иселјавању муслимана из Вардарске бановине у релацији стихије и државне акције писао је мр Владан Јовановић, док се др Зоран Јањетовић бавио темом „Утицај српског фактора на положај националних мањина у Југославији у раздобљу између два светска рата“. Три последња рада у зборнику, као и прилози мр Петра Драгишића „Југославија, Бугарска и статус вардарске Македоније 1944–1945“ и мр Младенке Иванковић „Јевреји 1918–1952“, означени су одредницом „национални конфликти“.

Економске проблеме, положај сељаштва у Србији за време Краљевине Југославије, ратне дугове Краљевине према Француској, пласман хрватске и словеначке робе на тржишту Београда обрадили су др Момчило Исић и магистри Владимир Цветковић и Слободан Селинић.

У делу зборника који се бави друштвено-политичким контроверзама радове су објавили Душан Бајагић, др Радмила Радић, др Мирослав Перишић, др Вера Гудац и Наташа Милићевић. Запажени су прилози др Мирослава Перишића „Велики заокрет 1950: Југославија у трагању за властитим путем. Култура – ослонац, претходница и саставни део политике“, као и др Радмиле Радић „Односи између Српске православне цркве и Католичке цркве пред распад југословенске државе“. Др Вера Гудац пише о женама у државној власти током друге половине 20. века, док се Наташа Милићевић бави темом реторзије и репресије у Србији 1944. и 1945. године.

Зборник *Писати историју Југославије* завршавају истраживања др Момчила Митровића о етничком чишћењу у ратовима 1991–1995 „по оралној историји“ и радови из научне продукције, идеологије и политике. Ово последње обрадили су др Гордана Кривокапић-Јовић, „Како је Француска видела југословенску краљевину 1918–1929, посебно хрватско питање“, др Миле Бјелајац „Контроверзе о савременој историји Косова“ и једини „гост“, проф. др Ђорђе Станковић са катедре за историју Филозофског факултета у Београду, радом „Разградња Југославије и медијска манипулација“.

Ценимо да је зборник само један од доприноса у истраживању историје Југославије и утицаја српског фактора на њено стварање и разбијање. О овом последњем написане су многобројне књиге, расправе и чланци на простору бивше СФРЈ али и у европској и светској историографији. То подразумева да су примењени различити методолошки приступи, тенденције и „објашњења“, од којих су многи утицали на политичке односе Европе и света према земљи која је била историјски припремљена и у пракси утемељена.

Други зборник *Срби и Југославија – држава, друштво, политика*, који је уредио др Момчило Исић, обухвата следеће целине: државу, друштво, привреду, политику, просвету и дијаспору, и тематски проширује едицију *Зборници радова*. У зборнику су објављени чланци средње и млађе генерације сарадника ИНИС-а. Од искуснијих истраживача ту су доктори наука Момчило Исић, Драган Алексић, Радмила Радић, Вера Гудац, Марија Обрадовић, Гордана Кривокапић-Јовић, Зоран Јањетовић и Софија Божић. Млађу генерацију чине магистри Владан Јовановић, Алексеј Тимофејев, Бојан Симић, Слободан Селинић, Александар Животић и Владимир Љ. Цветковић, као и Наташа Милићевић, Душан Бајагић и Весна Ђикановић.

Теми државе посвећени су чланци „Од Србије до Србије“ др Момчила Исића и „Подела Краљевине Југославије 1941. у светлу међународног права“ др Драгана Алексића. О црквеним реформама између два светска рата, проблему жене и породице, националним мањинама у очима српске елите између два светска рата, грађанима Совјетског Савеза у саставу немачких окупационих снага у Србији и Југославији 1943–1945. године писано је у поглављу посвећеном друштвеним питањима, док је поглавље о привреди заступљено радовима „Пољопривреда Јужне Србије у југословенским оквирима“ и „Социјални механизам приватизације у Србији 1980–2000“.

Политичке теме истражене су у прилозима „Представе и стереотипи о Србији у виђењима Срба из Хрватске 1918–1929“, „Француска, Срби и хрватско питање 1918–1921“, „Говори Милана Стојадиновића на парламентарним изборима 1939. године“ и „Комунистичка стратегија према српској интелигенцији 1944–1950“.

Просветна питања обрађена су у чланцима „Гимназије у Србији за време Краљевине СХС“ и „Школовање Чеха и Словака у Србији 1945–1958“.

Интересовање за дијаспору показују млађи сарадници истражујући теме „О неким аспектима у функционисању српских исељеничких школа у САД 1919–1941“, „Емиграција из Србије у Египту 1945–1956“ и „Југословенска сазнања о положају српске мањине у Мађарској и Румунији 1948–1953“.

Ови зборници, као повремене публикације Института за новију историју Србије, омогућавају сарадницима да прошире тематске оквире својих истраживања, дају могућност млађим истраживачима да проверавају своје теме а руководиоцима пројеката да прате континуитет рада сарадника. Стога ће Институт за новију исто-

рију Србије, уз монографије и стални часопис *Токови историје*, наставити да повремено објављује и тематске зборнике радова.

У припреми за штампу су зборници *Спољна политика Југославије 1950–1961. и 1968 – Четрдесет година после*, којима ће током 2008. године уз остале публикације ИНИС обележити 50 година рада.

(Момчило Митровић)

Ивана Пајић (прир.), Библиографски преглед докторских дисертација професора Правног факултета у Београду 1941–2005, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2007, (84)

Недавно је у библиотеци *Библиографије* Центра за публикације Правног факултета у Београду објављена мала по обиму али значајна по садржини књига коју је приредила Ивана Пајић, виши библиотекар Правног факултета у Београду. Осим библиографског прегледа докторских дисертација наставника Правног факултета одбрањених у послератном периоду књига већ садржи ауторски и предметни регистар и два регистра наслова. Књигу је по обичају врло лепо технички опремио и штампао „Досије“. На корицама је објављена репродукција слике „Библиотекар“ Ђузепе Арчибалда (1527–1593) из 1566. године.

Најважнији део књиге представља Библиографски преглед који заузима највећи број страна (11–52) што је наставак рада Иване Пајић започетог пре више од једне деценије и објављеног у *Аналима Правног факултета у Београду* 1994, бр. 6, 173 и др. На том простору су смештени подаци о 142 докторске дисертације одбрањене од 1945. до краја 2005. године. Овај период се поклапа са послератном историјом Правног факултета, али одбрана докторских дисертација није почела одмах већ нешто касније (1949).

Израда овог прегледа није била нимало лака иако су, трудом службеника секретаријата Правног факултета, реконструисани подаци уведени у Књигу промовисаних доктора која се ажурно води. Подаци у тој књизи су тачни у свим елементима које обухвата, укључујући најважније као што су наслов и датум одбране. Ауторка је због других података који су јој били потребни успела да од појединих наставника прибави примерке који су недостајали фонду Библиотеке Правног факултета. То јој је омогућило да провери многе податке, али се чини да у том погледу није била довољно опрезна па се ослонила на податке са насловних страна рукописа који нису увек тачни. У књизи су поновљене грешке из поменутог рада у *Аналима Правног факултета у Београду*, које читаоци нису ни приметили нити скренули пажњу на њих. Изгледа да је ова књига прошла без стручне рецензије која би могла да укаже на пропусте или могуће нетачности у коришћеним изворима, којих нису лишене ни енциклопедије и историје. Чини нам се да су најпоузданији подаци, бар када је реч о датуму одбране (на шта указује реч: „одбрањених“ у наслову на поткорици), у појединим бројевима *Анала Правног факултета* за сваку годину. Писац ових редова то може да тврди јер је присуствовао одбранама многих дисертација и евидентирао их у свом дневнику, а његова сазнања се потпуно поклапају са подацима у Књизи промовисаних доктора и белешкама објављеним у *Аналима Правног факултета у Београду*.

Докторанди су на корице рукописа (умноженог за одбрану) стављали годину завршетка, односно предаје рада али дисертације нису увек брањене у тој години. Навешћемо неколико примера. Тачно је да је Драгомир Стојчевић први одбранио докторску дисертацију после рата када је већ био хонорарни наставник. Међутим, то није било 1948. већ 13. јуна 1949.¹ Без обзира на поштовање према Драгомиру Стојчевићу, који је

¹ Књига промовисаних доктора, ред. бр. 1, стр. 1. Тај датум је Д. Стојчевић својеручно унео у упитник који се налази у његовом радном досијеу у архиви Правног факултета. Он је та-

каријеру почео као дневничар-асистент Библиотеке (1937) и касније као асистент (од 1938) радио у Библиотеци Правног факултета и Универзитетској библиотеци (вероватно по препоруци свог професора Реље З. Поповића који је 14 година био библиотекар и управник Библиотеке Правног факултета, више година члан Библиотечког одбора и представник Правног факултета у Универзитетском библиотечком савету), не може му се дати почасно место у години у којој му не припада. Он јесте први одбранио докторску дисертацију после рата, али 1949. године.

Недоумицу око докторске дисертације Велимира Васића (који је у првим послератним годинама био и секретар Правног факултета) изазива употреба термина „писмени докторски испит“ под којим се подразумевала одбрана писменог докторског рада.² Нема сумње да је докторску дисертацију одбранио 8. фебруара 1951. године.³

Ружица Гузина није одбранила докторску дисертацију 1952 (већ 2. октобра 1953), ни Смиља Аврамов 1955 (већ 12. јануара 1956)⁴ као ни Михаило Ступар.⁵ Тачно је да је Божидар Јовановић одбранио докторску дисертацију 31. децембра 1956,⁶ али је наслов његове дисертације: „Резерве уз међународне уговоре“. Није тачно ни да су 1956. дисертације одбранили Ана Јурин (одбранила 6. октобра 1957) и Милан Марковић (како стоји на рукопису) већ 24. октобра 1958.

Нетачног означавања године одбране докторске дисертације има и касније. На пример, није тачно да је Момчило Курдулија одбранио дисертацију 1964 (већ 20. фебруара 1965), ни Мирослав Петровић 1964 (већ 14. јануара 1965), ни Миодраг Орлић 1974 (већ 1. марта 1975). Светислав Табороши није одбранио дисертацију

кође руком забележио на корицама рукописа. Није јасно зашто је у картону Библиотеке Правног факултета означена 1948. година. Вид. и Р. Г., *Докторски испити на Правном факултету у Београду*, *Анали Правног факултета у Београду*, 1955, бр. 1, 122.

² У уверењу које је Велимиру Васићу издао декан Правног факултета (Миодраг Аћимовић), 4. децембра 1946, каже се: „Одлуком Комисије за признавање, односно непризнавање диплома, испита и семестара под окупацијом бр. 582 од 26. јула 1946. године признат је Васић Велимиру писмени део докторског испита (одбрана тезе) који је полагао 10. априла 1942. год.“ Према неким подацима у комисију за преглед и оцену (а вероватно и одбрану) рада одређени су професори Ђорђе Тасић и Милан Жујовић. Сам В. Васић наводи у пријави на конкурс за асистента, од 29. јануара 1946, да прилаже један примерак тезе „Печалбарство источне Србије“. У уверењу декана Правног факултета се наводи да је В. Васић „положио на Правном факултету Универзитета у Београду оба дела докторског испита из Јавноправне групе наука и то: 1) Усмени део докторског испита положио је на дан 30. јануара 1940. године, и 2) Тезу „Печалбарство Источне Србије“ одбранио је на дан 10. априла 1942. године“. Имајући то у виду није јасно зашто је одбрањену тезу морао поново да брани 8. фебруара 1951. У *Књизи промовисаних доктора*, под ред. бр. 3, стр. 1, уписан је само датум 8–11–1951. и наслова. Других података нема. У књизи Иване Пајић докторска дисертација Велимира Васића наводи се у Регистру наслова дисертација умножених за одбрану које се не налазе у фонду Библиотеке Правног факултета (стр. 78). Док се не реши ова загонетка остаће то „занимљив случај“, како је приметила И. Пајић (стр. 8).

³ У *Аналима Правног факултета у Београду*, 1994, бр. 6, 713, из необјашњивих разлога дисертација В. Васића уписана је у 1950. години.

⁴ Писац ових редова је присуствовао овој одбрани која је одржана у семинару бр. 425.

⁵ Писац ових редова је присуствовао овој одбрани која је одржана 22. марта 1956. у амфитеатру II.

⁶ Писац ових редова је присуствовао овој одбрани која је одржана у амфитеатру II. Међу присутнима је био књижевник Бранко Топић.

1979 (већ 6. фебруара 1980), ни Мирко Васиљевић 1979 (већ 19. марта 1980). Бори-воје Шундерић није одбранио дисертацију 1981 (већ 9. маја 1982), ни Ђорђе Лазин 1983 (већ 1. марта 1984). Исто важи за Душана Китића који није одбранио дисертацију 1986. већ 15. априла 1987. и за Мирјану Стефановски која није одбранила докторску дисертацију 1989. већ 14. јуна 1990. године. У случају Рајка Јелића је направљена обрнута грешка. Приписано му је да је дисертацију одбранио 1993. а то је учинио раније – 2. новембра 1992. године. Нечијом непажњом је промовисан много касније, када је већ био доцент.

Недоумицу може да изазове датум одбране 10 докторских дисертација које су у Књигу промовисаних доктора уведене под 31. децембром 1965. Међу њима су и дисертације неких каснијих наставника Правног факултета. Тај датум је сумњив јер су се, по тадашњим прописима, до тог дана могле бранити докторске дисертације без претходне магистратуре. Како консултанти (ментори) и чланови комисија физички нису могли да прочитају све дисертације до тог датума у *Политици* од 31. децембра 1965. објављено је обавештење да ће дбране докторских дисертација бити одржане тога дана „по распореду на огласној табли Правног факултета“ којег нигде није било. Одбране до тада позитивно оцењених дисертација настављене су и после 1. јануара 1966, али су све заведене као да су одржане 31. децембра 1965. Стварно стање знају само кандидати, чланови комисија и понеки залутали пролазник.⁷

Извесних грешака има и у насловима докторских дисертација. Тачан наслов докторске дисертације Драгаша Денковића је: „Вршење државне службе и одговорност за штету проузроковану грађанима“ а не „правне службе“.⁸ Можда је далеко већа грешка изостављање докторских дисертација пет асистената који су касније постали наставници. То су пре свега докторске дисертације Димитрија Папазоглуа и Иве Пухана.

Димитрије Папазоглу је био асистент за кривично право на Правном факултету у Београду од 1. јула 1949. до 1. априла 1952. Докторску дисертацију је одбранио 21. јануара 1952.⁹ Иво Пухан је био асистент за римско право и у том својству је објавио уџбеник из латинског језика.¹⁰ Од млађих наставника су изостављене докторске дисертације Драгољуба Стојановића (одбрањена 24. новембра 1961),¹¹ Вере Чучковић (одбрањена 29. децембра 1965)¹² и Милована Митровића (одбрањена 15. јуна 1979), сада редовног професора Правног факултета у Београду.

Оправдање за изостављање докторских дисертација може да буде делимично у томе што је у Књизи промовисаних доктора занимање (звање) навођено тек од краја

⁷ Дана 7. јануара 1966. одбрањена је докторска дисертација која је у Књизи промовисаних доктора заведена под датумом 31. децембар 1965.

⁸ Грешка поновљена из *Анала Правног факултета у Београду*, 1994, бр. 6, 715.

⁹ Р. Г., *н. д.*, 122. Вид. и М. Радовановић, *Др Димитрије Папазоглу*, *Анали Правног факултета у Београду*, 1956, бр. 3, 373–374.

¹⁰ И. Пухан, *Курс латинског језика*, Београд 1948. У загради стоји напомена да је курс „одржан на Правном факултету у зимском семестру шк. год. 1947/48.“ Писац ових редова га је поменуо у тексту *Наш Драгаш Денковић*, *Анали Правног факултета у Београду*, 2004, бр. 1–2, 266, бел. 1. Обојицу помиње и Р. Г. „... већи број је изабран за доценте на овом факултету или на Правном факултету у Скопљу (Пухан и Папазоглу).“ Р. Г., *н. д.*, 122.

¹¹ Драгољуб Стојановић је био професор Правног факултета у Београду 1998–2001.

¹² Вера Чучковић је била професор Правног факултета у Београду 1993–2001. Изостављена у *Аналима Правног факултета у Београду*, 1994, бр. 6.

1954. до маја 1972, али не уредно па је разумљиво што млађи истраживачи не знају за знатно старије наставнике. Осим тога неки наставници нису били на Правном факултету у време када су бранили докторске дисертације већ су дошли касније (нпр. Вера Чучковић), чак и после 1994. године (Драгољуб Стојановић и Милован Митровић) али их је требало унети у ову књигу. Невоља је у томе што још не постоји потпун списак бивших наставника и сарадника Правног факултета. Без обзира на то несумњиво је да је од 1945, односно 1949. године на Правном факултету докторирало 147 углавном наставника, односно асистената (Драгослав Аврамовић, Живорад Мајсторовић). Стога овај преглед докторских дисертација професора Правног факултета показује како његов развој као целине тако и наставника понаособ. Ивана Пајић је добро приметила „да је било година када је докторирало само један до два професора а некад и десет“ (стр. 9). Ми бисмо томе додали: и 14 (1965. из наведеног разлога међу 90 кандидата који су одбранили докторску дисертацију те године). Ако је оцена да је то било „повезано са динамиком подмлађивања наставног кадра“ тачна, не мање је истина да је „осека“ настала после 1965. године последица измењених прописа тако да се следеће докторске дисертације асистената Правног факултета јављају тек пет година касније са првим магистрима правних наука.¹³

Имајући у виду сврху *Прегледа* нормално би било да буде у потпуности хронолошки (8). Међутим, од хронологије се одступа у оквиру сваке године. Абецедни редослед доктора непотребно разбија хронологију у Књизи промовисаних доктора. Ако је абецедни редослед неопходан у библиотечким каталозима, он је у најмању руку штетан у ауторским и сличним библиографијама које имају другу сврху и треба да одражавају развој мисли. Ово утолико пре ако упоредо постоји користан ауторски регистар (53–59) који је довољан за лако налажење сваке докторске дисертације.

Пажњу ће привући и предметни регистар (60–69) без кога се стручне књиге данас скоро не могу замислити. Израда оваквих регистара захтева доста труда и понирања у суштину свакога рада, поготово када је реч о скоро 150 књига. Такав посао тражи сарадњу већег броја стручњака. Сами наслови често нису довољни, јер се тако (у скраћеном облику) понавља цео преглед само другим редом. Ауторка се некако с тим изборила погађајући кључне речи, али се чини да је, идући за насловима, отишла предалеко. Тако, на пример, у регистру има појмова: међународно јавно право (једна дисертација) и међународно право (пет дисертација) иако у ту област спадају људска права, заштита мањина, резерве (којима је место у међународним уговорима) и др. То важи и за друге области правних и других друштвених наука из којих су брањене докторске дисертације.

Било би, међутим, превише тражити од појединца савршенство, нарочито у пословима које обављају читави институти. Напротив, треба их похвалити и подржати у писању оваквих књига које ће бити незаобилазне будућим истраживачима наше научне баштине.

(*Момир Милојевић*)

¹³ После 31. децембра 1965. прва докторска дисертација је одбрањена је 10. јуна 1966. До 21. маја 1970. дисертације је одбрало више доктораната ван Правног факултета.